

Zbirka odločb sodne prakse

SODBA SODIŠČA (drugi senat)

z dne 13. oktobra 2022 *

„Predhodno odločanje – Socialna politika – Direktiva 2000/78/ES – Splošni okviri enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu – Prepoved diskriminacije zaradi vere ali prepričanja – Interno pravilo zasebnega podjetja, ki na delovnem mestu prepoveduje vsakršen izraz verskega, filozofskega ali političnega prepričanja – Prepoved, ki zajema besede, oblačila ali katero koli drugo obliko izražanja tega prepričanja – Nošenje oblačil z verskim predznakom“

V zadevi C-344/20,

katere predmet je predlog za sprejetje predhodne odločbe na podlagi člena 267 PDEU, ki ga je vložilo tribunal du travail francophone de Bruxelles (delovno sodišče v Bruslju za postopke v francoščini, Belgija) z odločbo z dne 17. julija 2020, ki je na Sodišče prispela 27. julija 2020, v postopku

L. F.

proti

S. C. R. L.,

SODIŠČE (drugi senat),

v sestavi A. Prechal, predsednica senata, M. L. Arastey Sahún, sodnica, F. Biltgen (poročevalec), N. Wahl in J. Passer, sodniki,

generalna pravobranilka: L. Medina,

sodni tajnik: A. Calot Escobar,

na podlagi pisnega postopka,

ob upoštevanju stališč, ki so jih predložili:

- za L. F. V. Van der Plancke, avocate,
- za S. C. R. L. A. Kamp, avocate, in T. Perdieu, advocaat,
- za belgijsko vlado C. Pochet, L. Van den Broeck in M. Van Regemorter, agentke,

* Jezik postopka: francoščina.

- za poljsko vlado B. Majczyna, agent,
- za Evropsko komisijo D. Martin in M. Van Hoof, agenta,

po predstavitvi sklepnih predlogov generalne pravobranilke na obravnavi 28. aprila 2022

izreka naslednjo

Sodbo

- 1 Predlog za sprejetje predhodne odločbe se nanaša na razlago člena 1, člena 2(2)(a) in člena 8(1) Direktive Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 5, zvezek 4, str. 79).
- 2 Ta predlog je bil vložen v okviru spora med L. F., tožečo stranko v postopku v glavni stvari, in S. C. R. L., toženo stranko v postopku v glavni stvari, ki je zadruga z omejeno odgovornostjo, katere glavna dejavnost je dajanje socialnih stanovanj v najem in upravljanje socialnih stanovanj, zaradi neupoštevanja spontane prijave tožeče stranke v postopku v glavni stvari za opravljanje pripravništva, ker tožeča stranka v postopku v glavni stvari ni želela upoštevati prepovedi, ki jo je zadruga S. C. R. L. sprejela za svoje zaposlene glede izražanja, med drugim z načinom oblačenja, njihovih verskih, filozofskih ali političnih prepričanj.

Pravni okvir

Direktiva 2000/78

- 3 V uvodnih izjavah 1, 4, 11 in 12 Direktive 2000/78 je navedeno:
 - „(1) Evropska unija v skladu s členom 6 [PEU] temelji na načelih svobode, demokracije, spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter vladavine prava, načelih, ki so skupna vsem državam članicam, ter spoštuje temeljne pravice, ki jih jamči Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin[, podpisana 4. novembra 1950 v Rimu,] in kakršne izhajajo iz ustavnih tradicij, skupnih državam članicam, kot splošnih načel prava [Unije].
- [...]
- (4) Pravica vseh oseb do enakosti pred zakonom in do zaščite pred diskriminacijo je univerzalna pravica, ki jo priznavajo Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Konvencija ZN o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, sporazuma ZN o državljskih in političnih pravicah ter o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah in Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, katerih podpisnice so vse države članice. Konvencija št. 111 Mednarodne organizacije dela (MOD) prepoveduje diskriminacijo na področju zaposlovanja in dela.

[...]

- (11) Diskriminiranje zaradi vere ali prepričanja, hendikepiranosti, starosti ali spolne usmerjenosti lahko ogrozi uresničevanje ciljev iz Pogodbe [DEU], še zlasti cilje visoke ravni zaposlenosti in socialnega varstva, višanja življenjske ravni in kakovosti življenja, ekonomske in socialne kohezije in solidarnosti ter prostega gibanja oseb.
- (12) V vsej [Uniji] bi zato morali prepovedati vsakršno neposredno ali posredno diskriminacijo zaradi vere ali prepričanja, hendikepiranosti, starosti ali spolne usmerjenosti na področjih, ki jih ureja ta direktiva. [...]"

4 Člen 1 te direktive določa:

„Namen te direktive je opredeliti splošni okvir boja proti diskriminaciji zaradi vere ali prepričanja, hendikepiranosti, starosti ali spolne usmerjenosti pri zaposlovanju in delu, zato da bi v državah članicah uresničevali načelo enakega obravnavanja.“

5 Člen 2 navedene direktive določa:

„1. V tej direktivi ‚načelo enakega obravnavanja‘ pomeni, da ne obstaja nikakršna neposredna ali posredna diskriminacija zaradi katerega od razlogov iz člena 1.

2. V smislu odstavka 1:

- (a) se šteje, da gre za neposredno diskriminacijo, kadar je, je bila ali bi bila oseba obravnavana manj ugodno kakor neka druga v primerljivi situaciji zaradi katerega od razlogov iz člena 1;
- (b) se šteje, da gre za posredno diskriminacijo, kadar je zaradi kakšne navidez nevtralne določbe, merila ali prakse neka oseba določene vere ali prepričanja, ki ima določen hendikep ali je določene starosti ali spolne usmerjenosti, v primerjavi z drugimi v slabšem položaju, razen če:
- (i) tako določbo, merilo ali prakso objektivno upravičuje legitimni cilj in je način uresničevanja tega cilja primeren in nujen [...]

[...]

5. Ta direktiva ne vpliva na ukrepe, izhajajoče iz nacionalne zakonodaje, ki so v demokratični družbi nujni zaradi javne varnosti, vzdrževanja javnega reda in preprečevanja kaznivih dejanj, za zaščito zdravja ter varstvo pravic in svoboščin drugih.“

6 Člen 3(1) iste direktive določa:

„V mejah pristojnosti, ki so prenesene na [Unijo], se ta direktiva uporablja za vse osebe, bodisi v javnem bodisi v zasebnem sektorju, vključno z javnimi telesi, kar zadeva:

[...]

(c) zaposlitev in delovne pogoje, vključno z odpustitvijo in plačilom;

[...]“

7 Člen 8(1) Direktive 2000/78 določa:

„Države članice lahko uvedejo ali ohranijo določbe, [ki so] za varovanje načela enakega obravnavanja ugodnejše od teh, ki so določene s to direktivo.“

Belgijsko pravo

8 Namen loi du 10 mai 2007 tendant à lutter contre certaines formes de discrimination (zakon z dne 10. maja 2007 o boju proti nekaterim oblikam diskriminacije, *Moniteur belge* z dne 30. maja 2007, str. 29016) v različici, ki se uporablja za spor o glavni stvari (v nadaljevanju: splošni zakon o prepovedi diskriminacije), je prenos Direktive 2000/78 v belgijsko pravo.

9 Člen 3 tega zakona določa:

„Namen tega zakona je na področjih iz člena 5 ustvariti splošni okvir za boj proti diskriminaciji zaradi starosti, spolne usmerjenosti, osebnega stanja, rojstva, premoženja, verskega ali filozofskega prepričanja, političnega prepričanja, jezika, sedanjega ali prihodnjega zdravstvenega stanja, invalidnosti, telesne ali genetske značilnosti oziroma socialnega porekla.“

10 Člen 4 navedenega zakona, ki se nanaša na opredelitve, določa:

„Pri uporabi tega zakona pomenijo izrazi:

[...]

4. varovana merila: starost, spolna usmerjenost, osebno stanje, rojstvo, premoženje, versko ali filozofsko prepričanje, politično prepričanje, jezik, sedanje ali prihodnje zdravstveno stanje, invalidnost, telesna ali genetska značilnost in socialno poreklo;

[...]

6. neposredno razlikovanje: položaj, ki nastane, kadar je, je bila ali bi bila zaradi enega od varovanih meril oseba obravnavana manj ugodno kot druga oseba v primerljivem položaju;

7. neposredna diskriminacija: neposredno razlikovanje, ki temelji na enem od varovanih meril in ga ni mogoče upravičiti na podlagi določb iz naslova II;

[...]“

11 Člen 5(1) istega zakona določa:

„Razen v zadevah, ki spadajo v pristojnost skupnosti ali regij, se ta zakon uporablja za vse osebe, bodisi v javnem bodisi v zasebnem sektorju, vključno z javnimi telesi [...].“

12 Člen 7 splošnega zakona o prepovedi diskriminacije določa:

„Vsako neposredno razlikovanje na podlagi enega od varovanih meril pomeni neposredno diskriminacijo, razen če je to neposredno razlikovanje objektivno upravičeno z legitimnim ciljem in so sredstva za uresničevanje tega cilja ustrezna in potrebna.“

13 Člen 8(1) tega zakona določa:

„Z odstopanjem od člena 7 in brez poseganja v druge določbe tega naslova se lahko neposredno razlikovanje zaradi starosti, spolne usmerjenosti, verskega ali filozofskega prepričanja oziroma invalidnosti na področjih iz člena 5(1), točke 4, 5 in 7, upraviči le z bistvenimi in odločilnimi poklicnimi zahtevami.“

Spor o glavni stvari in vprašanja za predhodno odločanje

- 14 Tožeča stranka v postopku v glavni stvari, ki je islamske veroizpovedi in nosi muslimansko naglavno ruto, se je v okviru usposabljanja na področju pisarniške avtomatizacije 14. marca 2018 pri zadrugi S. C. R. L. na lastno pobudo prijavila za opravljanje neplačanega šesttedenskega pripravništva.
- 15 Tožeča stranka v postopku v glavni stvari je bila 22. marca 2018 povabljena na razgovor s predstavniki zadruga S. C. R. L., na katerem so ti navedli, da imajo pozitivno mnenje glede njene prijave, in jo vprašali, ali bi privolila v spoštovanje pravila o nevtralnosti, ki se spodbuja v zadrugi S. C. R. L.
- 16 To pravilo o nevtralnosti je vključeno v člen 46 pravilnika o delovnih mestih zadruga S. C. R. L. in določa, da se „[d]elavci [...] zavežejo, da bodo spoštovali strogo politiko nevtralnosti, ki velja v podjetju“, in da ti delavci „zato ne bodo nikakor, ne z besedami ne z oblačili ali kako drugače, izražali svojih verskih, filozofskih ali političnih prepričanj, ne glede na to, kakšna so“.
- 17 Tožeča stranka v postopku v glavni stvari je predstavnikom zadruga S. C. R. L. sporočila, da ne bo odstranila svoje naglavne rute in da ne bo spoštovala navedenega pravila o nevtralnosti.
- 18 Ker se v zvezi z njeno prijavo ni zgodilo nič, je tožeča stranka v postopku v glavni stvari aprila 2018 znova vložila prijavo za opravljanje pripravništva pri zadrugi S. C. R. L. in predlagala, da bi nosila drugo vrsto pokrivala. Zadruga S. C. R. L. jo je v odgovoru na to novo prijavo obvestila, da ji takšnega pripravništva ne more ponuditi, ker v njenih prostorih ni dovoljeno nošenje nikakršnih pokrival, naj je to čepica, kapa ali naglavna ruta.
- 19 Tožeča stranka v postopku v glavni stvari je maja 2019, potem ko je na diskriminacijo opozorila neodvisen javni organ, pristojen za boj proti diskriminaciji, in po izmenjavi dopisov med tem organom in zadrugo S. C. R. L., pri predložitvenem sodišču vložila opustitveno tožbo. S to tožbo tožeča stranka v postopku v glavni stvari nasprotuje temu, da z njo ni bila sklenjena pogodba o pripravništvu, kar po njenem mnenju neposredno ali posredno temelji na verskem prepričanju, in želi, da se ugotovi, da je zadruga S. C. R. L. med drugim kršila določbe splošnega zakona o prepovedi diskriminacije.
- 20 Zadruga S. C. R. L. pred predložitvenim sodiščem ob sklicevanju na sodbo z dne 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), trdi, da njen pravilnik o delovnih mestih ne pomeni neposredne diskriminacije, saj se z njim vsi delavci v podjetju obravnavajo enako, tako da se jim na splošno in brez razlikovanja med drugim nalaga nevtralno oblačenje, ki nasprotuje nošenju vidnih znakov verskega, filozofskega ali političnega prepričanja.
- 21 Predložitveno sodišče je sicer seznanjeno z obstojem sodb z dne 14. marca 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203), ter z dne 14. marca 2017, Bougnaoui in ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), vendar meni, da je razlaga pojma „neposredna diskriminacija“, ki jo je Sodišče

podalo v prvi od teh sodb, „dejansko vprašljiva“. Med dvomi, ki jih ima to sodišče, je presoja primerljivosti položajev, za kar so pristojna nacionalna sodišča. Torej naj bi bilo treba ustrezno razlikovati med, na eni strani, pristojnostjo za razlago, ki jo ima Sodišče, in na drugi strani, uporabo prava za dejansko stanje v obravnavani zadevi, za kar je izključno pristojno zadevno nacionalno sodišče. V sodbi z dne 14. marca 2017, *G4S Secure Solutions* (C-157/15, EU:C:2017:203), naj bi se Sodišče oprlo na ugotovitev, da se interno pravilo o prepovedi vidnega nošenja znakov političnega, filozofskega ali verskega prepričanja na delovnem mestu uporablja na splošno in brez razlikovanja, pri čemer naj ne bi izključilo možnosti, da bi se na podlagi elementov, ki mu niso na voljo, to pravilo za zadevno osebo uporabljalo drugače kot za ostale delavce. Ker v izreku navedene sodbe ta pomembni pomenski odtonek ni ponovljen, naj bi se postavljalo vprašanje, ali ima nacionalno sodišče še vedno polje proste presoje ali pa mu je odvzeta vsakršna možnost, da v konkretnem primeru preuči primerljivost položajev, kadar gre za preučitev diskriminatornosti internega pravila zasebnega podjetja, ki prepoveduje vidno nošenje vsakršnega političnega, filozofskega ali verskega znaka na delovnem mestu.

- 22 Predložitveno sodišče se poleg tega sprašuje, ali je Sodišče v sodbah z dne 14. marca 2017, *G4S Secure Solutions* (C-157/15, EU:C:2017:203), ter z dne 14. marca 2017, *Bouagnaoui in ADDH* (C-188/15, EU:C:2017:204), nameravalo verska prepričanja, filozofska prepričanja in politična prepričanja združiti v eno samo varovano merilo, zaradi česar naj ne bi bilo treba razlikovati med temi merili. To naj bi pomenilo, da se člen 1 Direktive 2000/78 razlaga tako, da sta „vera ali prepričanje“ v smislu tega člena dve plati enega in istega varovanega merila. Če pa bi morala biti vera določena na isti ravni kot prepričanje, ki ni versko, bi to znatno zožilo območje iskanja referenčne osebe za preučitev primerljivosti položajev v okviru presoje obstoja neposredne diskriminacije. To bi namreč pomenilo, da ob obstoju internega pravila, kakršno je to iz postopka v glavni stvari, delavca, ki bi zagovarjal neko versko prepričanje, ne bi bilo mogoče primerjati z delavcem, ki ga ženejo filozofska ali politična prepričanja. Zaradi takšnega vprašanja naj bi se zastavilo drugo vprašanje, in sicer ali je mogoče nacionalno zakonodajo, ki ločeno ščiti verska prepričanja, filozofska prepričanja in politična prepričanja ter katere namen je okrepiti stopnjo te zaščite z označevanjem posebnosti vsakega od njih in večjo prepoznavnostjo teh prepričanj, šteti za nacionalno določbo, ki je „za varovanje načela enakega obravnavanja ugodnejša od teh, ki so določene z [Direktivo 2000/78]“, v smislu člena 8(1) te direktive. Nazadnje, predložitveno sodišče navaja nekatera dejanska merila, ki so po njegovem mnenju upoštevna za ugotovitev, ali različno obravnavanje pomeni neposredno diskriminacijo.
- 23 V teh okoliščinah je tribunal du travail francophone de Bruxelles (delovno sodišče v Bruslju za postopke v francoščini, Belgija) prekinilo odločanje in Sodišču v predhodno odločanje predložilo ta vprašanja:
- „1. Ali je treba člen 1 Direktive [2000/78] razlagati tako, da so vera in prepričanja dve plati istega varovanega merila, ali pa tako, da so, nasprotno, vera in prepričanja različni merili, ki sta na eni strani merilo vere, kar vključuje z njo povezano prepričanje, in na drugi strani merilo prepričanj, ne glede na to, kakšna so?
 2. Če bi bilo treba člen 1 Direktive [2000/78] razlagati tako, da so vera in prepričanja dve plati istega varovanega merila, ali bi to nacionalnemu sodišču preprečevalo, da bi na podlagi člena 8 iste direktive in za preprečevanje zmanjšanja ravni varstva pred diskriminacijo še naprej razlagalo pravilo nacionalnega prava, kot je pravilo iz člena 4(4) [splošnega zakona o prepovedi diskriminacije], tako, da so verska, filozofska in politična prepričanja ločena varovana merila?

3. Ali je mogoče člen 2(2)(a) Direktive [2000/78] razlagati tako, da pravilo iz pravilnika o delovnih mestih podjetja, ki delavcem zapoveduje, da „na noben način, niti z besedami, niti z oblačili, niti drugače, ne izraža[jo] svojih verskih, filozofskih ali političnih prepričanj, ne glede na to, kakšna so“, pomeni neposredno diskriminacijo, kadar konkretno izvajanje tega internega pravila kaže, da:
- (a) je delavka, ki hoče uresničevati svojo svobodo vere z nošenjem vidnega (pomensko obarvanega) znaka, v obravnavani zadevi naglavne rute, obravnavana manj ugodno kot drug delavec, ki ne pripada nobeni veroizpovedi, nima nobenega filozofskega prepričanja in se ne sklicuje na nobeno politično pripadnost ter ki zato ne čuti nobene potrebe po nošenju kakršnega koli znaka političnega, filozofskega ali verskega prepričanja;
 - (b) je delavka, ki hoče uresničevati svojo svobodo vere z nošenjem vidnega (pomensko obarvanega) znaka, v obravnavani zadevi naglavne rute, obravnavana manj ugodno kot drug delavec, ki ima kakršno koli filozofsko ali politično prepričanje, vendar čigar potreba po javnem izkazovanju tega prepričanja z nošenjem (pomensko obarvanega) znaka je manjša ali je celo ni;
 - (c) je delavka, ki hoče uresničevati svojo svobodo vere z nošenjem vidnega (pomensko obarvanega) znaka, v obravnavani zadevi naglavne rute, obravnavana manj ugodno kot drug delavec, ki pripada drugi veroizpovedi, vendar čigar potreba po javnem izkazovanju tega prepričanja z nošenjem (pomensko obarvanega) znaka je manjša ali je celo ni;
 - (d) je na podlagi ugotovitve, da prepričanje ni nujno versko, filozofsko ali politično in da je lahko druge vrste (umetniško, estetsko, športno, glasbeno itd.), delavka, ki hoče uresničevati svojo svobodo vere z nošenjem vidnega (pomensko obarvanega) znaka, v obravnavani zadevi naglavne rute, obravnavana manj ugodno kot drug delavec, ki bi imel druga prepričanja, in ne verskega, filozofskega ali političnega, in ki bi ga izražal z načinom oblačenja;
 - (e) je na podlagi načela, da negativni vidik svobode izražanja verskih prepričanj pomeni tudi, da posameznik ni dolžen razkriti svoje pripadnosti ali verskega prepričanja, delavka, ki hoče uresničevati svojo svobodo vere z nošenjem naglavne rute, ki sama po sebi ni enoznačen simbol te veroizpovedi, saj bi se druga delavka lahko odločila za njeno nošenje iz estetskih, kulturnih ali celo zdravstvenih razlogov, in ki se ne razlikuje nujno od običajne rute, obravnavana manj ugodno kot drug delavec, ki bi z besedami izražal svoje versko, filozofsko ali politično prepričanje, ker za delavko, ki nosi naglavno ruto, to pomeni še večjo kršitev svobode vere iz člena 9(1) [Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin], saj izražanje prepričanja z naglavno ruto, razen če bi pustili prosto pot predsodkom, ni očitno in se bo najpogosteje lahko odkrilo le, če je oseba, ki nosi ruto, prisiljena razkriti svoj razlog delodajalcu;
 - (f) je delavka, ki hoče uresničevati svojo svobodo vere z nošenjem vidnega (pomensko obarvanega) znaka, v obravnavani zadevi naglavne rute, obravnavana manj ugodno kot drug delavec z istim prepričanjem, ki bi se odločil za njegovo izražanje z brado (kar v nasprotju z izražanjem prepričanja z oblačili z internim pravilom ni posebej prepovedano)?“

Vprašanja za predhodno odločanje

Prvo vprašanje

24. Predložitveno sodišče s prvim vprašanjem v bistvu sprašuje, ali je treba člen 1 Direktive 2000/78 razlagati tako, da v tem členu navedeni izraz „vera ali prepričanje“ pomeni en in isti razlog za diskriminacijo ali pa, nasprotno, ta izraz zajema različne razloge za diskriminacijo.

- 25 Za odgovor na to vprašanje je treba navesti, da sta v členu 1 Direktive 2000/78 „vera“ in „prepričanje“ navedena skupaj, enako kot v besedilu različnih določb primarnega prava Unije, in sicer v členu 19 PDEU, v skladu s katerim lahko zakonodajalec Unije sprejme ustrezne ukrepe za boj proti diskriminaciji, med drugim na podlagi „vere ali prepričanja“, ali v členu 21 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah (v nadaljevanju: Listina), v katerem sta med različnimi razlogi za diskriminacijo navedena „vera ali prepričanje“ (glej v tem smislu sodbo z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 47).
- 26 Sodišče je iz tega sklepalo, da se za uporabo Direktive 2000/78 izraza „vera“ in „prepričanje“ štejeta za dve plati „enega in istega razloga za diskriminacijo“ (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 47).
- 27 V skladu s to sodno prakso in kot izhaja iz člena 21 Listine, je treba razlog za diskriminacijo na podlagi „vere ali prepričanja“ razlikovati od razloga, ki se nanaša na „politično ali drugo mnenje“, in torej zajema tako verska prepričanja kot tudi filozofska ali duhovna prepričanja (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 47).
- 28 V zvezi z izrazom „ne glede na to, kakšna so“, uporabljenim za prepričanja, navedena v pravilniku o delovnih mestih iz postopka v glavni stvari, zadostuje ugotovitev, da varstvo pred diskriminacijo, zagotovljeno z Direktivo 2000/78, zajema le razloge, ki so izčrpno navedeni v členu 1 te direktive, tako da ta direktiva ne zajema niti političnega ali sindikalnega prepričanja niti umetniškega, športnega, estetskega ali drugega prepričanja oziroma želje. Varstvo teh prepričanj, ki ga zagotavljajo države članice, zato ni urejeno z določbami navedene direktive.
- 29 Glede na te preudarke je treba na prvo vprašanje odgovoriti, da je treba člen 1 Direktive 2000/78 razlagati tako, da v tem členu navedeni izraz „vera ali prepričanje“ pomeni en in isti razlog za diskriminacijo, ki zajema tako verska prepričanja kot filozofska ali duhovna prepričanja.

Tretje vprašanje

- 30 Predložitveno sodišče s tretjim vprašanjem, ki ga je treba obravnavati na drugem mestu, v bistvu sprašuje, ali je treba člen 2(2)(a) Direktive 2000/78 razlagati tako, da določba pravilnika o delovnih mestih podjetja, ki delavcem prepoveduje, da bi z besedami, z oblačili ali kako drugače izražali svoja verska, filozofska ali politična prepričanja, ne glede na to, kakšna so, v razmerju do delavcev, ki želijo z vidnim nošenjem znaka ali oblačil z verskim predznakom uresničevati svobodo vere in vesti, pomeni neposredno diskriminacijo „zaradi vere ali prepričanja“ v smislu te direktive.
- 31 Za odgovor na to vprašanje je treba spomniti, da je Sodišče sicer razsodilo, da lahko interno pravilo podjetja, ki prepoveduje zgolj nošenje velikih vpadljivih znakov, med drugim verskih ali filozofskih prepričanj, pomeni neposredno diskriminacijo v smislu člena 2(2)(a) Direktive 2000/78, če je to merilo neločljivo povezano z eno ali več določenimi verami ali prepričanji (glej v tem smislu sodbo z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točki 72 in 73).
- 32 Vendar se v obravnavani zadevi vprašanje, postavljeno Sodišču, nanaša na pravilo, ki ne prepoveduje nošenja velikih vpadljivih znakov, ampak nošenje vsakršnega vidnega znaka političnega, filozofskega ali verskega prepričanja na delovnem mestu.

- 33 Sodišče pa je prav tako večkrat razsodilo, da je treba člen 2(2)(a) te direktive razlagati tako, da interno pravilo zasebnega podjetja, ki prepoveduje nošenje vsakršnega vidnega znaka političnega, filozofskega ali verskega prepričanja na delovnem mestu, ne pomeni neposredne diskriminacije „zaradi vere ali prepričanja“ v smislu te določbe, če se to pravilo brez razlikovanja nanaša na vsakršen izraz takega prepričanja in se z njim enako obravnavajo vsi delavci v podjetju, ker jim je na splošno in brez razlikovanja naloženo med drugim nevtralnno oblačenje, ki nasprotuje nošenju takih znakov (sodbi z dne 14. marca 2017, G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, točki 30 in 32, in z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 52).
- 34 V zvezi s tem je Sodišče pojasnilo, da lahko vsaka oseba bodisi pripada neki veri bodisi ima versko, filozofsko ali duhovno prepričanje, zato tako pravilo, če se uporablja na splošno in brez razlikovanja, ne uvaja različnega obravnavanja na podlagi merila, ki je neločljivo povezano z vero ali tem prepričanjem (glej v tem smislu sodbo z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 52).
- 35 Sodišče je, da je prišlo do te ugotovitve, opozorilo, da pravica do svobode vesti in vere, določena v členu 10(1) Listine, ki je sestavni del upoštevnega okvira za razlago Direktive 2000/78, ustreza pravici, ki jo zagotavlja člen 9 Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, in ima v skladu s členom 52(3) Listine enak pomen in obseg kot ta pravica (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 48). V skladu s sodno prakso Evropskega sodišča za človekove pravice pa je pravica do svobode misli, vesti in vere, določena v členu 9 te konvencije, „eden od temeljev ‚demokratične družbe‘ v smislu [navedene] konvencije“ in „pomeni v svoji verski razsežnosti enega od najbolj ključnih elementov, ki prispevajo k identiteti vernikov in k njihovem dojemanju življenja“, ter hkrati „dragoceno dobrotno za ateiste, agnostike, skeptike ali indiferentne“, s čemer prispeva k „pluralizmu – težko priborjenemu v več stoletjih – ki je bistven za demokratično družbo“ (ESČP, 15. februar 2001, Dahlab proti Švici, CE:ECHR:2001:0215DEC004239398).
- 36 V zvezi s tem je treba dodati, da je iz spisa, s katerim razpolaga Sodišče, razvidno, da se ne zatrjuje, da zadruga S. C. R. L. ni uporabila pravilnika o delovnih mestih iz postopka v glavni stvari na splošno in brez razlikovanja ali da je bila tožeča stranka v postopku v glavni stvari obravnavana drugače kot ostali delavci, ki so svojo vero oziroma versko ali filozofsko prepričanje izrazili z vidnim nošenjem znakov ali oblačil oziroma kakor koli drugače.
- 37 Iz ustaljene sodne prakse Sodišča prav tako izhaja, da lahko interno pravilo, kakršno je to iz postopka v glavni stvari, pomeni različno obravnavanje, ki posredno temelji na veri ali prepričanju v smislu člena 2(2)(b) Direktive 2000/78, če se dokaže – kar mora preveriti predložitveno sodišče – da navidezno nevtralna obveznost, ki jo pravilo vsebuje, dejansko privede do specifične neugodnosti za osebe določene vere ali prepričanja (sodbi z dne 14. marca 2017, G4S Secure Solutions, C-157/15, EU:C:2017:203, točka 34, in z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 59).
- 38 Vendar v skladu s členom 2(2)(b)(i) Direktive 2000/78 pri takem različnem obravnavanju ne gre za posredno diskriminacijo v smislu člena 2(2)(b) te direktive, če zadevno obravnavo objektivno upravičuje legitimni cilj ter je način uresničevanja tega cilja primeren in nujen.
- 39 Glede pogoja, da mora obstajati legitimni cilj, je treba ugotoviti, da je treba voljo delodajalca, da se v razmerjih s strankami, tako javnimi kot zasebnimi, kaže politika politične, filozofske in verske nevtralnosti, šteti za legitimno. Volja delodajalca, da v razmerju do strank kaže nevtralnost, se

namreč nanaša na svobodo gospodarske pobude, ki je priznana v členu 16 Listine, in je načeloma legitimna, zlasti če delodajalec v uresničevanje tega cilja vključi samo delavce, za katere se predvideva, da bodo v stiku s strankami tega delodajalca (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 63).

- 40 Vendar je Sodišče tudi pojasnilo, da zgolj volja delodajalca, da vodi politiko nevtralnosti, čeprav je ta volja sama po sebi legitimni cilj, kot taka ne zadostuje za to, da je različno obravnavanje, ki posredno temelji na veri ali prepričanju, objektivno upravičeno, saj je objektivnost take upravičenosti mogoče ugotoviti le, kadar ima ta delodajalec resnično potrebo, ki jo mora dokazati (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 64).
- 41 Razlog za to razlago je skrb za načelno spodbujanje strpnosti in spoštovanja, sprejemanje višje stopnje raznolikosti ter preprečevanje izkrivljanja politike nevtralnosti v podjetju v škodo delavcev, ki izpolnjujejo verske zapovedi, ki zahtevajo določeno oblačenje.
- 42 Glede na zgoraj navedeno je treba na tretje vprašanje odgovoriti, da je treba člen 2(2)(a) Direktive 2000/78 razlagati tako, da določba pravilnika o delovnih mestih podjetja, ki delavcem prepoveduje, da bi z besedami, z oblačili ali kako drugače izražali svoja verska ali filozofska prepričanja, ne glede na to, kakšna so, v razmerju do delavcev, ki želijo z vidnim nošenjem znaka ali oblačila z verskim predznakom uresničevati svobodo vere in vesti, ne pomeni neposredne diskriminacije „zaradi vere ali prepričanja“ v smislu te direktive, če se ta določba uporablja na splošno in brez razlikovanja.

Drugo vprašanje

- 43 Predložitveno sodišče z drugim vprašanjem v bistvu sprašuje, ali je treba člen 1 Direktive 2000/78 razlagati tako, da nasprotuje temu, da se lahko nacionalne določbe za zagotovitev prenosa te direktive v nacionalno pravo, ki se razlagajo tako, da so versko, filozofsko in politično prepričanje trije različni razlogi za diskriminacijo, upoštevajo kot „določbe, [ki so] za varovanje načela enakega obravnavanja ugodnejše od teh, ki so določene s to direktivo“, v smislu člena 8(1) te direktive.
- 44 Za odgovor na to vprašanje je treba na eni strani opozoriti, da varstvo pred diskriminacijo, zagotovljeno z Direktivo 2000/78, kot je razvidno iz točke 28 te sodbe, zajema le razloge, ki so izčrpno navedeni v členu 1 te direktive, tako da navedena direktiva ne zajema političnega prepričanja, na katero se nanaša navedeno vprašanje.
- 45 Na drugi strani, kot je razvidno iz odgovora na prvo vprašanje, je treba izraz „vera ali prepričanje“ iz člena 1 Direktive 2000/78 razlagati kot en in isti razlog za diskriminacijo, ki zajema tako versko prepričanje kot filozofsko ali duhovno prepričanje.
- 46 Po tem pojasnilu je iz predloga za sprejetje predhodne odločbe razvidno, da je namen drugega vprašanja, ki ga je postavilo predložitveno sodišče, v bistvu pojasniti polje proste presoje, ki ga imajo države članice pri sprejemanju ali ohranjanju določb, ki so za varovanje načela enakega obravnavanja ugodnejše od teh, ki so določene z Direktivo 2000/78, v smislu člena 8(1) te direktive.
- 47 V zvezi z razlago člena 8(1) navedene direktive je Sodišče razsodilo, da se lahko nacionalne ustavne določbe, ki varujejo svobodo vere, pri presoji primernosti različnega obravnavanja, ki posredno temelji na veri ali prepričanju, upoštevajo kot ugodnejše določbe v smislu te določbe (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 90).

- 48 Sodišče je, da je prišlo do tega sklepa, opozorilo, da Direktiva 2000/78 vzpostavlja splošni okvir enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu, ki državam članicam pušča polje proste presoje, zlasti glede uskladitve različnih zadevnih pravic in interesov, s čimer se upošteva raznolikost njihovih pristopov glede na to, kakšen pomen dajejo veri in prepričanjem. Vendar mora polje proste presoje, ki je tako priznано državam članicam zaradi neobstoja soglasja na ravni Unije, spremljati nadzor, za katerega so pristojna sodišča Unije in ki zajema med drugim ugotavljanje, ali so ukrepi, sprejeti na nacionalni ravni, načeloma upravičeni in ali so sorazmerni (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 86 in navedena sodna praksa).
- 49 Sodišče je dodalo, da je iz tako oblikovanega okvira razvidno, da zakonodajalec Unije v Direktivi 2000/78 ni izvedel potrebne uskladitve med svobodo misli, prepričanja in vere ter legitimnimi cilji, na katere se je mogoče sklicevati za upravičitev neenakega obravnavanja v smislu člena 2(2)(b)(i) te direktive, ampak je skrb za to uskladitev prepustil državam članicam in njihovim sodiščem (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 87 in navedena sodna praksa).
- 50 Sodišče je na podlagi tega ugotovilo, da Direktiva 2000/78 omogoča, da se upoštevajo posebne okoliščine vsake države članice ter da se vsaki državi članici prizna polje proste presoje za potrebno uskladitev različnih zadevnih pravic in interesov, da bi se zagotovilo pravično ravnotežje med temi pravicami in interesi (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 88)
- 51 V zvezi s tem je Sodišče razsodilo, da morajo nacionalna sodišča pri preučitvi nujnosti prepovedi, podobni tej iz postopka v glavni stvari, glede na vse elemente zadevnega spisa upoštevati zadevne interese in zamejiti omejitve „zadevnih svoboščin na to, kar je nujno potrebno“ (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 83 in navedena sodna praksa).
- 52 Iz te sodne prakse tako izhaja, da člen 8(1) Direktive 2000/78 ne nasprotuje temu, da nacionalno sodišče v okviru tehtanja nasprotujočih si interesov pripiše večji pomen tistim, ki se nanašajo na vero ali prepričanje, kot tistim, ki izhajajo med drugim iz svobode gospodarske pobude, če to izhaja iz njegovega nacionalnega prava. V takem primeru je torej svobodi vesti in vere mogoče priznati večje varstvo kot drugim svoboščinam, kot je svoboda gospodarske pobude, priznana v členu 16 Listine, pri čemer to varstvo učinkuje v fazi presoje, ali je posredna diskriminacija v smislu sodne prakse, navedene v točki 39 te sodbe, upravičena.
- 53 Ugotoviti je treba, da to ne velja za nacionalne določbe, obravnavane v tej zadevi. V skladu s pojasnili predložitvenega sodišča naj bi se namreč s temi določbami povzročilo, da se „vera“ in „prepričanje“ obravnavata kot različna razloga za diskriminacijo.
- 54 Polje proste presoje, ki je priznано državam članicam, pa ne sme biti tako široko, da bi se državam članicam ali nacionalnim sodiščem omogočilo, da enega od razlogov za diskriminacijo, ki so izčrpno naštetih v členu 1 Direktive 2000/78, razdelijo na več razlogov, saj bi se sicer ogrozili besedilo, sobesedilo in namen tega razloga ter polni učinek splošnega okvira enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu, vzpostavljenega s to direktivo.

- 55 Ker namreč razlog za diskriminacijo, ki ga sestavlja „vera ali prepričanje“, enako zajema vse delavce, bi razdelitev tega razloga v skladu s ciljem, ki ga uresničuje zadevno pravilo, povzročila nastanek podskupin delavcev in tako posegala v splošni okvir enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu, vzpostavljen z Direktivo 2000/78.
- 56 Te razlage ne ovrže trditev, da bi se lahko glede na okoliščine primera na podlagi takšne razdelitve znižala raven varstva pred diskriminacijo zaradi vere ali prepričanja, ker se zdi, da v primeru, kakršen je ta v postopku v glavni stvari, nič ne nasprotuje temu, da nacionalna sodišča zadevne nacionalne določbe razlagajo tako, da v okviru tehtanja različnih interesov med delavcem in njegovim delodajalcem filozofska in duhovna prepričanja uživajo enako raven varstva kot vera ali versko prepričanje.
- 57 Nazadnje, natančneje glede trditev predložitvenega sodišča, da bi obstoj istega merila, ki zajema versko in filozofsko prepričanje, znižal raven varstva pred neposredno diskriminacijo zaradi teh razlogov, ker bi oviral primerjavo med delavci, ki imajo neko versko prepričanje oziroma filozofsko prepričanje, je treba pojasniti naslednje.
- 58 Po eni strani in kot je navedlo predložitveno sodišče, je problematika take primerljivosti upoštevana le pri presoji obstoja neposredne diskriminacije. Obstoj neposredne diskriminacije pa je v okoliščinah, kakršne so te v postopku v glavni stvari, izključen, kot je bilo opozorjeno v točki 33 te sodbe.
- 59 Po drugi strani je Sodišče vsekakor že imelo priložnost pojasniti, da se prepoved diskriminacije, določena z Direktivo 2000/78, ne nanaša zgolj na različno obravnavanje oseb, ki pripadajo neki veri ali določenemu prepričanju, v primerjavi z osebami, ki ne pripadajo neki veri ali določenemu prepričanju (glej v tem smislu sodbo z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 49). Drugače povedano, obstoj enotnega merila, ki zajema vero in prepričanje, ne ovira primerjave med delavci, ki imajo neko versko prepričanje, in delavci, ki imajo druga prepričanja, niti primerjave med tistimi delavci, ki imajo različna verska prepričanja.
- 60 Cilj, ki se uresničuje z Direktivo 2000/78, govori v prid razlagi člena 2(1) in (2) te direktive v smislu, da ta direktiva kroga osebe, ki jih je mogoče upoštevati pri izvedbi primerjave za ugotovitev „diskriminacije zaradi vere ali prepričanja“ v smislu navedene direktive, ne omejuje na osebe, ki ne pripadajo neki veri ali določenemu prepričanju (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 50).
- 61 Tako je cilj Direktive 2000/78 v zvezi z zaposlovanjem in delom boj proti vsem oblikam diskriminacije zaradi vere ali prepričanja (glej po analogiji sodbo z dne 26. januarja 2021, Szpital Kliniczny im. dra J. Babińskiego Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Krakowie, C-16/19, EU:C:2021:64, točka 34), pri čemer je diskriminacijo „zaradi“ vere ali prepričanja v smislu te direktive mogoče ugotoviti le, če pride do manj ugodnega obravnavanja ali specifičnega slabšega položaja na podlagi vere ali prepričanja (sodba z dne 15. julija 2021, WABE in MH Müller Handel, C-804/18 in C-341/19, EU:C:2021:594, točka 49).
- 62 Glede na navedeno je treba na drugo vprašanje odgovoriti, da je treba člen 1 Direktive 2000/78 razlagati tako, da nasprotuje temu, da se lahko nacionalne določbe za zagotovitev prenosa te direktive v nacionalno pravo, ki se razlagajo tako, da sta versko prepričanje in filozofsko

prepričanje dva različna razloga za diskriminacijo, upoštevajo kot „določbe, [ki so] za varovanje načela enakega obravnavanja ugodnejše od teh, ki so določene s to direktivo“, v smislu člena 8(1) te direktive.

Stroški

- 63 Ker je ta postopek za stranki v postopku v glavni stvari ena od stopenj v postopku pred predložitvenim sodiščem, to odloči o stroških. Stroški za predložitev stališč Sodišču, ki niso stroški omenjenih strank, se ne povrnejo.

Iz teh razlogov je Sodišče (drugi senat) razsodilo:

- 1. Člen 1 Direktive Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu je treba razlagati tako, da v tem členu navedeni izraz „vera ali prepričanje“ pomeni en in isti razlog za diskriminacijo, ki zajema tako verska prepričanja kot filozofska ali duhovna prepričanja.**
- 2. Člen 2(2)(a) Direktive 2000/78 je treba razlagati tako, da določba pravilnika o delovnih mestih podjetja, ki delavcem prepoveduje, da bi z besedami, z oblačili ali kako drugače izražali svoja verska ali filozofska prepričanja, ne glede na to, kakšna so, v razmerju do delavcev, ki želijo z vidnim nošenjem znaka ali oblačila z verskim predznakom uresničevati svobodo vere in vesti, ne pomeni neposredne diskriminacije „zaradi vere ali prepričanja“ v smislu te direktive, če se ta določba uporablja na splošno in brez razlikovanja.**
- 3. Člen 1 Direktive 2000/78 je treba razlagati tako, da nasprotuje temu, da se lahko nacionalne določbe za zagotovitev prenosa te direktive v nacionalno pravo, ki se razlagajo tako, da sta versko prepričanje in filozofsko prepričanje dva različna razloga za diskriminacijo, upoštevajo kot „določbe, [ki so] za varovanje načela enakega obravnavanja ugodnejše od teh, ki so določene s to direktivo“, v smislu člena 8(1) te direktive.**

Podpisi